

VIKTOR RYDBERG, MORTIMER HÆRÉN OCH VAPENSMEDELEN

Viktor Rydberg tyckte inte om att skriva brev. Så blev han inte nån stor brevskrivare heller - med artonhundratalets mått. Från Strindberg och Björnson finns över 10000 brev bevarade; från Rydberg inte mer än tusen. Drygt hälften finns på Kungliga biblioteket i Stockholm; resten är spridda på olika bibliotek och samlingar. Och två finns här på Rydbergsmuséet.

Brevet skänktes till muséet för ganska länge sen av Eivor Skantze. Sedan försvann dom och återfanns av Elisabeth för bara två år sedan. Vilket var roligt, inte bara för Eivor och Elisabeth – utan också för mig och kanske för forskningen. Eftersom det ena av breven inte förut var känt, och eftersom det innehåller ett av Rydbergs ganska fåtaliga uttalanden om sina egna verk – passande nog om hans ”jönköpingsroman” Vapensmeden.

Breven är ställda till Mortimer Gotthard Haerén, som var provinsialläkare i Trosa och senare i Strängnäs. Rydberg träffade honom sommaren 1887, när han bodde som sommargäst hos polarforskaren Adolf Nordenskiöld – han med Vega och Nordostpassagen – på Grönsö i Stockholms södra skärgård.

H. hade kulturella, eller som man då sa ”vittra” intressen. I sin ungdom hade han givit ut ett par diktsamlingar, på åttiotalet publicerat en introduktion till fysiologi – hur man kan utläsa en människas karaktär och begåvning ur hennes ansikte, och några år senare gav han ut en debattskrift i en av tidens stora sociala frågor – ”fattigdomseländet”.

Tyvär är det ont om folk som delade hans vittra intressen i Trosa. Hæren känner sig kulturellt isolerad så han tar raskt chansen och inviterar de båda berömda männen till sitt hem. När de dröjer skickar han ståtliga påminnelsebrev, först på latin, sen på hexameter. Rydberg svarar artigt – i mitten av juli – att han är väldigt upptagen men skall försöka komma längre fram. (Det är det ena av muséets brev, och texten till det finns tryckt förut). När sedan sommaren går över i september och hemresan står för dörren grips han tydligen av dåligt samvete och skriver ett dikt-brev till den försmådde doktorn för sin och Nordenskiölds räkning:

Nyss vi sutto i skydd av det lantliga tjället å Grönsö
Kaffet framför oss, och milt doftade tände cigarrn.
Kvällen var skön, lätt färgad av höstens ljuvliga vemod,
Solen sig sänkte i guld under den tigande skog.
Talade Vegas Odysseus med suomisk brytning och sade:
”görom i drömmen ändå färden som icke blev av!
Båda vi ämnat att gästa Haeren, men ödet förbjöd det.
Görom i drömmen ändå färden, som icke blev av!”

Dikten blir alltså en skildring i fantasin av seglingen till Haerén och den festliga middag som följer, avslutad med djupa samtal i moln av cigarrök på en veranda med utsikt mot havet. Doktorn blir förtjust och låter genast trycka dikten – tillsammans med sin egen – i 20 exemplar på tryckeriet i Trosa.

Rydberg, å sin sida, använder några år senare delar ur slutpartiet till dikten *På verandan vid havet*.

*Minns du de skymnande böljornas suck, att vid målet de hunnit
endast en jordisk kust, icke det evigas strand? Osv.*

Och den i sin tur inspirerar Sibelius till en av hans mest kända romanser, opus 38:2. Allt som en följd av att resan aldrig blev av...

Nå: Haerén försöker upprätthålla kontakten, under åren som kommer skriver han ett tjugotal brev till Rydberg. Långa, personliga och utlämnande. Oftast utan att få några svar. Sommaren '88 är Rydberg åter på Grönsö och då lyckas Haerén faktiskt lägga beslag både på honom och Snoilsky under en hel dag, något han sedan ofta återkommer till – det tycks vara höjdpunkten i hans annars så sorgliga liv. Doktorn lider nämligen av en *kronisk depression* som han skyller på de "låga naturer" han tvingas umgås med. Han *äcklas* av de underlägsna människor som omger honom och allra mest av det eländiga bottenskrap han som provinsialläkare är tvungen att ta hand om. Istället ser han upp till de *höga* andarna, sådana som Rydberg, samtidigt som han känner att han inte platsar bland dem, att han är dömd till en hopplös mellanställning.

Kort sagt: han utvecklar bitterhet och människoförakt. Och det förenar han sen med moderna vetenskapliga teorier i sin lilla skrift om Fattigdomseländet och hur det skulle kunna lösas. Ursprunget var att han som provinsialläkare i Strängnäs – dit han nu hade flyttat – fått i uppdrag att utreda fattigvården. Men han vill gå utanför utredningens ramar och angripa problemet vid roten. Problemet är den stora och växande gruppen av "proletärer", dvs av människor som saknar viljan och förmågan att försörja sig och som därför oundvikligt hamnar i en fientlig ställning mot det samhälle som dom parasiterar på. Ärflighetsläran säger att människans egenskaper beror på hennes anlag – och de s k "proletärerna" är alltså människor med nedärvda dåliga anlag. Anlag som dom oundvikligen kommer att sprida till sin egen avkomma. Fattighjälp till sådana "samhällsodugliga" människor leder bara till att de förökar sig ännu snabbare, de dugliga tyngs ner och förkvävs, arten degenererar, samhället går under. Släktet kan bara räddas om "den ohämmade alstringen av proletärämnen" hejdas. I första hand genom att man bara tillåter dugliga och friska att ingå äktenskap. Men det kommer naturligtvis inte att räcka, man måste också ta till den "yttersta grundliga åtgärden": föränta själva fortplantningsförmågan hos dem som bär på skadliga anlag. Vilket ju också skulle ha andra positiva effekter: tänk så många brott som skulle förebyggas! Och kastration är ju inte bara ofarligt utan kan också underlätta social anpassning: "*Genom den åsyftade åtgärden kan i vissa fall individen komma att i icke ringa grad lämpa sig för vissa av samhällslivets behov.*"

Men vore inte en sådan politik omoralisk? Nej, den följer bara biologins och sociologins orubbliga lagar. Den följer naturens stränga och följdriktiga logik. Man kan inte låta känslorna få överhanden över logiken. Dessutom riktar sig den *sanna* människokärleken mot *släktet* – inte mot den enskilda individen. Betänk: om man kunde ordna så att bara de dugliga fortplantade sig, utan korsning med svagare elementer, så skulle *det ideala samhället* uppstå! Det kan kanske verka som en utopi idag – precis som de föreslagna åtgärderna - men (slutar doktorn): det kan mycket väl bli verklighet i morgon.

Broschyren *Om fattigdoms-eländet och dess botande : några nyare synpunkter och förslag av en provinsialläkare* publicerades anonymt i maj 1891 och fick en positiv recension i Aftonbladet den 11 juni – antagligen av chefredaktör Gustaf Retzius, som själv var medicinare. Uppmuntrad av detta tar Haerén mod till sig och skickar ett exemplar av skriften – plus ett långt följebrev – till Rydberg, vars "upplysta bedömning" och "gillande" är det han mest av allt vill ha. Naturligtvis drömmer han också om att Rydberg skall puffa för skriften offentligt. Precis som han några år tidigare försökt få hans hjälp med att bli av med restlagret av fysionomiboken.

Rydberg svarar inte, men sex månader senare kvitterar han gåvan genom att skicka ett exemplar av sin nya diktsamling – den med Grottesången - dedicerad till ”min vän Mortimer Hæren”. Vilket i sin tur utlöser ett nytt svassande brev om tolv sidor. Som inte heller det besvaras.

I juli 92 besöker Hæren Stockholm under några dagars semester. Efter stor tvekan ringer han till Rydbergs villa ute på Djursholm. En kvinnoröst, kanske husan, svarar att professorn inte kan ta emot idag. Då kommer jag i morgon istället, säger H. Men nästa dag har han tappat modet. Han känner sig avspisad .. och obetydlig ... och dessutom regnar det. Så han åker hem till Strängnäs igen och lastar ur sig sin sorg och bitterhet i ett långt klagobrev, där han drar upp både boken som Rydberg aldrig tackat för och breven som han aldrig besvarar – upptagen som han säkert är av ”snillrik korrespondens” med andar på sin *egen* nivå.

Och nu får han äntligen svar – efter tre veckor. Avsant i Bångsbo, på Rydbergs svärfars lantställe söder om Göteborg. Makarna Rydberg brukade tillbringa nån månad där nästan varje sommar, där kunde dom koppla av från alla krav och plikter och alla dessa människor som ständigt ville att Rydberg skulle göra något för dem eller deras sak. Och naturligtvis också utom räckhåll för doktor Haeren.

Brevet är – som ni redan har gissat – just det som muséet har fått. Jag tänker läsa upp det. Men först skall jag påpeka att ”stundeslös” är ett gammalt ord för ”jäktad” och att en ”Tanagraflicka” är en massproducerad antik kvinnostatyett i terrakotta.

Broder Mortimer!

Du tror mig ”upptagen af snillrik korrespondens”. Om jag hade förmåga att sköta en sådan, skulle jag, ”stundeslöse”, ändå sakna tid därtill. En af mina vänner, som sitter på en gård i Östergötland och trängtar till vänmöten a la ”Fritt ur hjärtat”, kom till mig i somras och begärde ”en hel dag” för ett sådant, ty han hade mycket att tala om, som han i sin ensamhet gått och burit på. Jag gaf honom då en skriftlig förteckning på hvad jag under de närmaste tio dagarna hade att uträtta. Det var idel göromål af yttre slag, från hvilka jag helst velat vara fri. Det intryck förteckningen gjorde på honom var, att jag befinner mig ”i ett litet helvete”, som han för sin del svårligen skulle uthärda. En stundeslös med många göromål af för honom likgiltig eller föga passande art - du inser nog, huru högt och för honom oåtkomligt en tankerik korrespondens hänger. För öfrigt är de kärkomna brefven från dig de enda tankerika jag emottager. Konsten att skriva brev med idéinnehåll är i vår jägtade tid stadd i utdöende.

Emellertid hade jag, då jag fick veta, att du fanns i Stockholm, anordnat en dag för dig i mitt hem å Djursholm, och min hustru och jag hade glatt oss åt att få emottaga dig under vårt tak, där du skulle funnit Carl Snoilsky dig till mötes och fått göra bekantskap med målaren Albert Edelfelt, en af de mest älskvärda och intressanta personligheter jag lärt känna. Då hade jag också fått tillfälle att muntligen tacka dig för ditt utmärkta inlägg i den sociala frågan. En tacksägelse på afstånd har du nog läst mellan raderna i ”Vapensmeden”. Där är det du, som talar från Slattes läppar till en allmänhet, inom hvilken väl endast få ha lust att köpa och förmåga att läsa grundliga afhandlingar i sociologi. Låt mig få hoppas, att när du nästa gång befinner dig i Stockholm, du låter Jupiter, om han är blid och har solsken på pannan, påminna dig om hemmet på Djursholm, och, om han skakar regn ur molnen, icke afskräcka dig från att komma till oss! Dina senaste bref innehålla så många uppslag till samtal i ämnen af betydelse. En liten förtjusande Tanagra-flicka i ett hörn af mitt arbetsrum skall locka dig först in på dina Tanagrastudier i Berlinmuséet och därefter in på

frågan om "latinstudiet och den klassiska anden". Därefter vinkar oss sociologin, och kanske få vi äfven tillfälle till ett ströftåg på poesins område. Visste jag inte förut, att du är skald, skulle jag insett det redan af det ypperliga sätt, hvarpå du formar fysiologiska erfarenheter till poetiska bilder och paralleler.

Våra möten på Grönsö och Dalbyö och i ditt förtjusande hem i Trosa glömmer jag och min hustru aldrig. Frambär hennes och min vörtnadsfulla och hjärtliga helsning till din ädla maka och våra lyckönskningar till förlofningen mellan fröken Hærén och löjtnant Hårleman! Mitt i all din trängtan till ett umgänge, som Strengnäs kanske lika litet som Trosa kan bjuda dig [- jag tror att du skulle känt dig, ehuru modern människa och framtidsmänniska, bättre infattad bland femtonhundredatalsmännen i mästern Gudmunds målarestuga -] framlyser klart och hugnande den känsla af lycka och tacksamhet, som ditt familjelif skänker dig. Beklagas bör du fördenskull icke, och känner jag dig rätt, vill du ej heller undvara den trånad, som en personlighet med din själsriktning måste bära på till andlig manna och källsprång ur ökenklippan. Är den trånaden ett lidande, är den än mer en lycka.

Min hustru och jag vistas för närvarande på min svärfars egendom Bångsbo i närheten af poststationen* Billdal vid vestkusten. Vänliga människor, vacker trädgård och park, frisk luft, hafvet i grannskapet, lugn och frid. Här kan man hemta krafter.

Jag har långt till närmaste telegrafbyrå - 7 fjärdingsväg - men kanske skall det ändå lyckas min hustru och mig att sända dig och din doktorinna en elektrisk lyckönskan på eder silfverbröllopsdag från

din tillgifne vän

Viktor Rydberg.

Ett mycket intressant brev – tycker jag, fast jag är ju miljöskadad.

För det första är det ovanligt långt för att vara Rydberg. Såvitt jag vet skrev han aldrig nåt lika långt brev igen under resten av sitt liv.

För det andra har det ett ovanligt personligt tonfall. Fast om man tittar närmare inser man att det handlar om *retorik*. Brevet är helt och hållet styrt av en vilja att bemöta doktors uttalade och outtalade anklagelser, att ge honom en klapp på axeln – och att få honom att sluta klaga.

[Man känner för övrigt igen taktiken från dikten Till Haerén – hur Rydberg i fantasin målar upp ett alldeles *underbart* möte när faran att det skall bli verklighet är över]

Men det litteraturvetenskapligt intressanta är förstas vad R säger om Vapensmeden. Om sambandet mellan Slatte och författaren till Fattigdomseländet.

Ni minns situationen. Den mystiske bondehövdingen Slatte, också kallad stigmans-Oden, har grundat en slags fristat för fredlösa, djupt inne i de småländska skogarna. Folk som av ett eller annat skäl har hamnat utanför samhället. Av dem har det blivit ett välordnat och välmående samhälle, byggt på Slattes envåldsmakt och närmast övernaturliga krafter, på en rättsskipning som Rydberg liknar vid lynchjustis – och på en preventiv socialhygien i stil med den som doktor Haerén förespråkar.

"Därefter berättade Slatte, utan att någonsin hänvisa på sig själv, huru bygdens befolkning samlats, av vad slags människor den bestod, om de villkor, under vilka den kommit till bärgning och trevnad. Egendomliga åsikter framlyste härunder ofta. De makthavande, sade han, glömma för ofta den regeln, att man skall bläda kålstocken så, att den växer igen ... Av dem, som blivit dömda eller dömt sig själv till skogen, bestod inemot en tredjedel av skurkar, de övriga av mer eller mindre välartade människor. Av skurkarna fanns icke en enda vid liv i Slattebygden; hamprepet hade, sade han, förflyttat dem till det land, där deras själar ha att invänta ett nytt inträde i jordelivet under andra villkor och med kanske bättre utsikter än de föregående. Ju förr en människa, som fått lust för brott, när levnadens slut, dess bättre för henne själv. Den onda hågen slår djupare rötter, ju längre den får råda. Ej heller funnos i Slattebygden många barn av sådana föräldrar. Fördärvat blod borde ej få blanda sig i ett nybyggt samhälles ådror. Förbrytarefrön äro ogräs. ... Likaledes bör ett samhälle skyddas mot fortplantning av ärftliga sjukdomar och mot ärftlig lust för lättja och lantstrykarliv. Han sade sig känna skyddsmedlen och använda dem; men vilka de voro nämnde han icke, och de som drabbats av dem hade förstått att tiga. Han talade om allt detta i så lugn och kall ton, att mästare Gudmund ryste och tyckte sig höra ett oblidkeligt öde..."

Gösta Löwendahl, som skrev den stora avhandlingen om Vapensmeden – *Vapensmedens Viktor Rydberg, 1954* – uppmärksammade detta avsnitt och gissade (helt riktigt) att det var påverkat av Haeréns anonyma skrift. Men han går längre än så. Han försöker visa att Slatte's samhälle är avsett som en *utopi*, att den är en beskrivning av Rydbergs *idealsamhälle*. Arten av denna utopi tycks inte bekymra Löwendahl, som genomgående tecknar en konservativ och samhällsbevarande Rydberg. Däremot blir det ett problem för Örjan Lindberger och Hans Granlid, som båda övertar Löwendahls tes. Lindberger antyder att det är synd att Rydberg bara har reaktionära drömmar att komma med och menar att hans idéer inte längre hänger samman. Medan den vänsterradikale Rydbergsälskaren Granlid lyckas med konststycket att beskriva Slatte's samhälle som "liberal" och "lyckligt motsättningsfritt".

Det finns flera svaga punkter i de här resonemangen.

För det första: om man vill presentera ett idealsamhälle så kommer ju genast styrelsesättet i fokus. Men Slattebygden hålls ju bara samman av sin skapare, som minst av allt är tecknad som en realistisk gestalt. Han är jättelik, urstark och uråldrig. Han tycks veta allt om alla, han har förmågan att "leda sina tysta tankar in i andras själar". Han dömer inte bara över Slattebygden, utan har "på eget bevåg inrättat en hovrätt över Småland, med sig själv som ende ledamot". När mästare Lars söker upp honom på jakt efter sin far får han veta att Slatte sedan länge följt och rannsakat honom på avstånd, "ditt mål har länge varit före". Brotten han straffar är sådana som inte är olagliga i juridisk mening, och straffen han avkunnar är ofta hemliga. Han talar aldrig om sig själv men tycks stundom förväxla sig med sina förfäder ...

Låter detta som ett recept på hur man skapar det ideala samhället? För mig låter det som något helt annat: nämligen som ett försök att symboliskt gestalta samvetet, nämligen det stränga och straffande samvete som talar med traditionens och fädernas och samhällets röst, [något i stil med] det som Freud senare skulle komma att kalla för överjaget ...

Vidare: även om Slatte så att säga står på den goda sidan i romanen så är det ju uppenbart att Rydberg distanserar sig från hans åsikter och metoder, både genom egna ord och via mästare Gudmunds reaktioner.

Och ovanpå det så har ju faktiskt Rydberg vid det laget tydligt talat om vad han tycker om utopier. Eller i alla fall låtit de kloka och sympatiska männen i Sällskapet Fritt ur hjärtat ägna nästan en hel session åt ämnet. Öppet och förutsättningslöst, skeptiskt - och kritiskt. Man kan aldrig utrota ondskan genom att välja bort dåliga människor, säger broder Matthias. Ondskan kommer ändå att finnas där, spridd av osynliga frön. Och för övrigt, säger Svante harpolekare - vem skulle vilja leva i dessa perfekta och inrutade samhällen? Inte nån med frihetskänsla i alla fall. Det blir också Svante som får summera diskussionen och förkasta alla styrelsesätt där fattiga och okunniga räknas som mindre värda än andra. Grundfelet med utopier är själva idén om en elit av visa och framsynta män som skall styra på andras bekostnad. Vem skall utse dem? Och vem garanterar att de inte leds av sina egna själviska intressen – precis som alla andra?

Det verkar ju vara en släng som träffar både doktor Haerén och Slatte. Och ändå har Svante de allra bästa förbindelser med Slatte och hans bygd, han äger till och med en gård där.. Hur skall man förstå detta? Skall man, som Lindberger, dra slutsatsen att Rydbergs idéer inte hänger samman?

*

Man skulle kanske kunna inta ett modernt synsätt, se Rydbergs romaner som ett slags laboratorier där han provar olika idéer utan att för den skull ansluta sig till dem. Även doktor Haeréns radikala framtidsidéer om en befolkningspolitik som lämnar all traditionell barmhärtighet bakom sig. Men det går inte riktigt ihop för mig. Det stämmer inte med Rydbergs syn på litteraturens uppgift, och inte heller förklarar det varför Rydberg förlägger dessa idéer till en gestalt som verkar vara traditionen förkroppsligad.

Jag skulle vilja föreslå en annan lösning – eller läsning. Den kommer att bli spekulativ – men det kan inte hjälpas.

Den bygger på föreställningen att en litterär text kan vara skriven för två slags mottagare. Dvs: inte bara för ”läsarna”, utan även för ”författaren själv”. Att skrivandet inte bara är utåtriktad kommunikation, utan också kan fungera som ett medel att förstå sig själv. Att diktens fiktionsvärld ”handlar” både om makrokosmos (yttervärlden) och om mikrokosmos (författarens innervärld). – Och, naturligtvis, att diktaren ofta inte är medveten om det ”personliga” innehållet medan han skriver. Det är ju det som är poängen ...

Vapensmeden kom till efter en svår sjukdom, eller skall man kanske säga kris, som ledde till att han blev sjukskriven hela året. Frampå våren, när han hämtat sig, började romanen att rinna till. Och sedan bara *strömmade* den fram, under några lyckliga sommarmånader. Just den här ovanliga lyckokänslan har Rydberg framhållit flera gånger. Och när den var färdig, berättas det, ”ville han först på inga villkor ge ut den”. Den kunde inte vara av intresse för någon annan än honom själv.

Jag tolkar det som att VS i ovanligt hög grad är skriven för ”författaren själv”. Att den är ett försök att ”skriva frid med sitt liv”, för att låna ett uttryck av Hjalmar Sundén. Vilket jag också tycker avspeglas i litteraturhistoriens beskrivningar av verket, där man hittar ord som ”tillbakablickande” och ”försoning” och ”vemod” och ”uttryck för en känsla av förlust”.

En annan egenhet med VS är dess starka inslag av ”symbolik” Fast inte som i Singoalla, där symboliken från början (enligt Rydberg) var omedveten. Här är den istället högst medveten –

och deklarerad. Rydberg låter mästern Gudmund förklara att konstverk skall tolkas symboliskt, som en slags rebus, in i minsta detalj; han antyder att även hans eget verk är fyllt av gåtor, han t o m utmanar läsaren att försöka lösa dem. För även om boken är starkt privat så gav han ju trots allt ut den. Där finns en vilja till kommunikation, det är något han vill säga eller berätta, något som samtidigt måste *döljas* bakom en väv av antydningar, gåtor och symboler.

Fast *Vapensmeden* är ju alls inte bara hemlighetsfull och privat. Tvärtom: den har också klara utåtriktade och pedagogiska ambitioner. Rydberg *vet* att man lyssnar till honom och tar chansen att tala för det han anser rätt och viktigt, humanism och pietet och tolerans och (ja, faktiskt) demokrati. Och det gör han tydligt, för att inte säga övertydligt, utan att bekymra sig för om han följer moderna regler för hur litteratur skall se ut. Resultatet blir att boken ”sönderfaller” i en privat och en offentlig del. Örjan Lindberger har uttryckt det så att den inte är ”helgjuten”. Jag tror att denna ”brist på helgjuttenhet” är avsiktlig, att Rydberg har strävat efter att *hålla isär* de två världarna, makrokosmos och mikrokosmos. Att han varit väldigt angelägen om att markera när han talar om yttervärlden – och när han inte gör det.

Detta avspeglas också i romanens geografi. På ena sidan har vi Jönköping, en alldeles verklig och realistiskt tecknad ort, där kloka män för välavvägda diskussioner som alldeles uppenbart handlar om läsarnas gemensamma och samtida yttervärld.

Och så å andra sidan Slattebygden. En hemlig plats som hör hemma i sagan och myten snarare än på kartan, och som styrs av en härskare med övernaturliga krafter, en till Småland omlokaliserad asagud. Gör inte Rydberg allt han kan för att signalera att här gäller inte någon realism, här handlar det inte längre om yttervärlden – utan om en inre värld.

Det är *den* världen som (enligt romanen) förut var en vildmark befolkad av fredlösa på kant med samhället; det är den som genom Slattes regim har blivit produktiv och blomstrande igen; det är *där* som någon kan bli hängd för en oanständig visa; och det är *där* som doktor Haeréns recept har tillämpats.

*

Det ”personliga” innehållet i ett diktverk flyter ju ofta i verket ”omedvetet”, som en produkt av det som kallas för diktaren skapande fantasi. Som till exempel – efter vad Rydberg själv har antytt – i Singoalla. Vapensmeden tycks mig däremot, som sagt, alldeles ”medvetet” konstruerad. Vilket kanske beror på att ”fantasiarbetet” till stor del var avklarat redan innan.

Som ni vet ägnade Rydberg nästan hela åttiotalet åt mytologiska undersökningar. Åt ett för omvärlden obegripligt försök att rekonstruera något som han kallade för ”germanernas mytiska epos”. Själv menade han att det var vetenskap, men de flesta andra bedömare har uppfattat hans resultat som - fantasier. Jag tror att hela mytarbetet fungerade som en sorts självanalys, att han använde sina egenhändigt konstruerade mythjältar till ett rollspel, för att göra upp med och komma till rätta med sitt liv och sitt konstnärskap. Jag säger tror – att bevisa det är inte så lätt. Däremot tycks det mig klart att han tar med sig flera av mytens gestalter in i Vapensmeden.

Det gäller förstås överguden själv, Oden alias Joulv Slatte (Joulv är fö ett Odennamn).

Det gäller – det vet ni om ni hörde på mig förra året – också Gudmund Gudmundsson, som är en litterär version av mytens Mimer, väktaren vid skaparkraftens källa..

Och det gäller också den gestalt som vid sidan av Gudmund setts som Rydbergs speciella språkrör, nämligen Svante harpolekare.

Ni minns: när Rydberg för in Svante i romanen så sätter han genast fokus på hans harpa:

”En sägen förtäljer, att i forntiden gjordes sådana harpor av en kung Hjarrande. Man trodde i Småland, att två av dem ännu fanns kvar. Den ena var Svantes, den andra ägdes av stigmanshövdingen Slatte, som också kallades stigmans-Oden.”

Vem 17 är kung Hjarrande, och varför talar Rydberg om honom? Ja, namnet Oden pekar ju på den nordiska mytologin, och slår vi upp Rydbergs mytologiska undersökningar får vi på sidan 740 veta att Hjarrande var densamme som månguden, och att han gjorde fyra harpor åt mytens mest berömda strängaspelare. Två åt Balder och Höder, de tragiskt döda gudabröderna; det är antagligen de som är förstörda. En åt Asgårds officiella skaldegud Brage; det är antagligen den som finns hos Oden-Slatte. Och den fjärde åt en figur som hette Slagfinn, en harpa som senare ärvdes av Slagfinns son, Gunnar.

Slagfinn tillhör den släkt vars öden utgör själva kärnan i hans myt. Ivaldesläkten, de stora urtidskonstnärerna. En släkt vars medlemmar en efter en går under i kollisionen med gudarna och deras världsordning. Slagfinn är den siste av Ivaldes söner, den ende överlevaren, den som Rydberg skickar ut i framtiden genom löftet att han skall behandlas i en senare bok. Hans namn betyder, enligt Rydberg, strängaspelaren, eller om man så föredrar: harpolekaren. Vilket på artonhundratalets romantiska språk helt enkelt står för: skald.

Men han har också andra namn, och ett av dem är Geld. Den snöpte. Ett namn han fått sedan han sårats i en strid där han ställde upp på gudarnas sida i kampen mot sin egen upproriske far. Striden gällde – makten över skaldemjödet.

Rydberg identifierar alltså Svante harpolekare med mytens Slagfinn, på ett sätt som kunde uppfattas av var och en som läst hela hans undersökningar i sin helhet (dvs: av mycket få).

Han bekräftar senare identifikationen med lekfulla anspelningar (Svante sägs tillhöra en släkt som fordom betydde mycket för Sverige; Slagfinns far var den förste konungen i Svithiod. Svantes avlidna hustru sägs ha tillhört en släkt med stora egendomar i sydvästra Tyskland; i myten: konungarna vid Rhen). Men samtidigt knyter han på samma lekfulla sätt Svante till skalden Viktor Rydberg. Inte bara genom att Svante får överta hans ideal och åsikter. Utan också genom att Fabbe får pika honom för hans förbindelser med Faust, genom upplysningen att han har ett hus i Stockholm och där tituleras ”doktor”, och genom att han får skriva de sånger som strax skall inflyta i Rydbergs andra diktsamling (vi får till och med se det färdiga häftet hemma hos mästern Gudmund). I manuskriptet ges han rentav namnet Sigge, en direkt germansk översättning av latinets Viktor, segrare (fast det stryker Rydberg under renskrivningen). I harpolekarens efternamn, af Reichenbach, lyckas han t o m förena de båda trådarna. Dels döljer det Abraham Viktor Rydbergs namnchiffer (a v r-b), dels anspelar det på att Slagfinn är arvtagare till mytens stora guldsfatt, den som i tyska sagor kallas för Nibelungensfatt eller Rhenguldet. Reichenbach – ”den rika bäcken”.

Svante harpolekare kan alltså ses som en idealiserad bild av ”Viktor Skald”, av Rydberg i sin diktroll. Samtidigt är han Slagfinn, den siste av mytens stora konstnärer, skalden som accepterade gudarnas kontroll av skaldemjödet.

Ni minns kanske vad Oscar Levertin skrev om Rydbergs dikter. Att dom inte ”*stammade från de jäsande åren*” och att dom inte heller hade ”*sugit blod och färg ur känslornas och drifternas liv*”. ”*Själva uttryckssättet har samma brist på ådror och rodnad.*”

För lite sex, för att tala nutidssvenska. Och naturligtvis är Rydberg medveten om denna brist. När han nu använder Vapensmeden till att ”skriva frid med sitt liv” – så är det klart att också hans problematiska förhållande till erotiken ligger och spökar i bakgrunden. Och just då, mitt i den mest intensiva tillkomstprocessen, landar doktor Haeréns skrift på hans skrivbord. Med sin hjärtlösa hårdhet, med sin maniska drift att utrota oönskade och skadliga tendenser, med sitt torra konstaterande att den ”åsyftade åtgärden” i många fall kan hjälpa individen att anpassa sig till samhällslivets behov. Uttalat så ”lugnt och kallt att man tycker sig höra ett obevekligt öde”.

Och Rydberg rycker åt sig hans idéer, placerar dem hos Joulv Slatte, mytens Oden, romanens bild av det vakande och straffande samvetet, samvetet som samtidigt är fädernas och traditionens och samhällsmoralens internaliserade röst. Och låter honom uttala dem ”*så lugnt och kallt att mästern Gudmund tyckte sig höra ett obevekligt öde*”.

Och slutligen knyter han ihop Slatte med Svante genom att låta harpolekaren köpa den gård som hela Slattes samhällsbygge tycks utgå från, den gård som före Slattes ankomst var ett tillhåll för laglösa. Gården heter *Skyttetorpet*. Om ni läste min uppsats i JP i somras vet ni att också det namnet signalerar ett personligt innehåll. För Skytten är Rydbergs tecken, hans astrologiska tecken, tecknet för hans fastlagda och obevekliga öde. Ett öde som innefattar att vara Slagfinn, den snöpte skalden. Snöpt av samvetet, snöpt av överjaget, snöpt (om man så vill) av Joulv Slatte. För att något samhällsdugligt och blomstrande trots allt skall kunna byggas. Ur det som en gång var en vildmark, befolkad av fredlösa.

*

Lindberger menar att Vapensmeden inte är något ”helgjutet verk” och att den vittnar om ”en viss senilitet”. I Lönnroth/Delblancs svenska litteraturhistoria sägs den vara skriven ”i en egenartat trött och förströdd stämning”. Och Göran Hägg klagar i *sin* litteraturhistoria på ett osäkert språk, slarviga karikatyrer, vårdslös handling och på en ”ohistorisk” bild av reformationen.

Min bild av Vapensmeden är annorlunda. Jag ser den varken som slarvig, förströdd eller senil. Jag uppfattar den tvärtom som en mycket intrikat och medveten konstruktion – dessutom skriven med ”glimten i ögat”. Däremot håller jag med om att den inte är ”helgjuten”. Tvärtom sönderfaller den mycket tydlig i en ”privat” och en ”offentlig” del. Den senare är öppen och didaktisk, den förra gömd bakom gåtor och symboler. Dold, men inte sluten. Rydberg gör klart att hans roman kan tolkas med en ”symbolisk metod”; han utmanar läsaren att dechiffra den. Jag tolkar det som att han *vill* berätta något – på sina egna villkor. Jag har försökt plocka fram denna berättelse – inklusive den lilla detalj som var ämnet för dagens betraktelse. Kanske blev det mer fantasi än vetenskap. Men jag inbillar mig att jag i alla fall har försökt läsa romanen så som den var tänkt att läsas.

Tore Lund
dec 2005

(föredrag hållet på Viktor Rydbergsmuséet 18.12.2005)